

İslâm'da Evlilik ve Aile Bağlamında Günümüzde Tartışılan Konular Üzerine Psiko-Sosyal Bir Değerlendirme*

A Psycho-Social Assessment on the Issues Discussed Today in Islam in the Context of Marriage and Family

Ahmet Rifat GEÇİOĞLU^a, Ertuğrul DÖNER^b

^a Arş. Gör. Dr., Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi anabilim Dalı
e-Posta: agecioglu@cu.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0002-9930-2505>.

^b Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı,
e-Posta: edoner@cu.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0002-5657-9627>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi:	17.09.2019
Kabul Tarihi:	13.12.2019
Yayın Tarihi:	27.12.2019

Özet

Bu çalışma, İslâm'ın ilk, erken ve klasik dönemlerdeki yaklaşımlarından hareketle günümüzde evlilik ve aile bağlamında tartışılmalı hale gelen konuları psiko-sosyal açıdan ele almayı amaçlamaktadır.

Tarihsel süreçte dinler, evlilik ve aile kurumlarına kayda değer bir alaka göstermişler, bu kurumların şekillenmesinde önemli rol oynamışlardır. Ancak insanoğlunun son dönemlerde tecrübe ettiği modernleşme ve sekülerleşme gibi büyük çaplı değişimler, bireyin evlilik ve aile yaşantısını önemli ölçüde değiştirmiş, dinlerin bu kurumlar için gelenek içinde oluşturdukları birtakım normların genelgeçer olarak kabul görmesi, günümüz Müslümanı için bazı bilişsel çatışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda moderniteyle birlikte, ataerkil yorumların ağır bastığı dini söylemlerin giderek artan bir dozda eleştirildiği, diğer taraftan ise eleştirilen bu söylemlerin dindar bireylerin zihninde hâlen geçerliliğini koruduğu görülmektedir.

İslâm'ın evlilik ve aile yaşantısı üzerinde ehemmiyetle durduğu, bu kurumlara hem Kur'an'da hem de sünnette önemli ölçüde yer verdiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan evlilik ve ailenin meydana gelmesinde dinî, sosyal, kültürel ve ekonomik birçok faktörün etkili olması, farklı coğrafya ve kültürlerde evlilik ve aileye dair konularda farklı görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Günümüzde İslâm dini bağlamında evlilik ve aileye dair birçok konu tartışılmaya başlanmıştır. İslâm'ın ataerkil bir toplumda ortaya çıktığı ve sosyal hayata dair uygulamalarda bu yapıyı görece devam ettirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Modern dönemde ise özellikle erkek ve kadın arasındaki ilişkinin eşitlik, adalet ve hakkaniyet bağlamında ele alındığı, toplumsal cinsiyet rollerinin eleştirildiği ya da reddedildiği görülmektedir. Bu bağlamda İslâm'a yönelik eleştiriler erkeğe ehli kitaptan bir kadınla evlenme izni veriliyorken kadına bu hakkın tanınmaması, erkeğe çok eşlilik imkânının verilmesi, boşanma hakkının yalnızca erkeğe verilmesi, aile reisi olarak erkeğin tayin edilmesi, kadının dövülmesi, mehir, mut'a nikâhı, cariyelik, şahitlikte iki kadının bir erkeğe denk görülmesi, miras paylaşımında erkeğe iki, kadına bir pay verilmesi ve birtakım rivayetlerde kadının ikincilleştirilmesi ve kamusal alandan uzak tutulması gibi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Şunu unutmamak gerekir ki din, bireyin ve toplumun yaşamına şekil verirken, birey ve toplum da dinî yaşayışa ve kabullere etki etmektedir. Bilhassa evlilik ve aile üzerinden bir değerlendirme yapıldığında dini içeriğe sahip birtakım unsurların yaşanan kültürle buluştuğunda gelenekselleştiği, aynı şekilde geleneğe ait birtakım unsurların da dinselleştiği söylenebilir. Bu açıdan, ataerkil bir yapıda zuhur eden İslâm'ın kadınla ilgili görüşlerinin ve kadın-erkek ilişkileri bağlamında ortaya koyduğu rollerin tarihsel ve kültürel bağlamdan etkilendiği ve ayrı düşünülmemeyeceği açıktır. Bu noktada tartışmaların

* Bu makale "Evlilik Uyumu-Dindarlık İlişkisi: Adana Örneği" (2018) isimli doktora tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

önemli bir kısmının merkezinde yer alan Kur'an-ı Kerim'in meramını anlamak için, onun ilk muhataplarının kültürüne ve kadına bakışına hâkim olmak ve üzerinde tartışılan ve farklı yorumlar serdedilen konuyla ilgili âyetleri kendi tarihsel gerçekliğinde yorumlamak, günümüz Müslümanlarının evlilik ve aile hususunda yaşamakta olduğu bilişsel çelişkilerin çözümüne bir nebze yardımcı olacaktır.

Kadının gelenek içinde her daim ikincilleştirildiğini, modernleşmeyle beraber gereken değer ve hakların verildiğini söylemek de pek mümkün görünmemektedir. Kadının metalaşması farklı şekillerde günümüzde de devam etmektedir. Ayrıca nasıl ki geleneksel düşünce ikliminde yetişip modernitenin etkisinden nasibini alanlar için Kur'an'ı tarihinden koparıp okumak düşünce ve uygulamada tezatlıklar meydana getiriyorsa, aynı okumayı modernist seküler paradigma üzerinden yapmak da Kur'an'a karşı haksız ve mesnetsiz birtakım düşüncelere yol açacaktır.

Anahtar Kelimeler: Evlilik, aile, dindarlık.

Giriş

Tarih boyunca evlilik ve aile, dinlerin ilgi odağı olan konulardan biri olagelmıştır. Dinî hayatın merkezi olarak ailenin görülmesi (Ateş, 1978; Thornton, 1985; Özbek, 1996; Dollahite, Marks & Goodman, 2004), dinin aile yoluyla toplumda gelişme imkânı bulması ve ailenin sosyal istikrarın korunmasında üstlendiği fonksiyonların dinin emir ve amaçlarıyla örtüşmesi gibi sebepler, tarih boyunca din ve aile arasında yakın ilişkiler kurulmasında etkin rol oynamıştır (bkz. Hall, 1996, s. 55-62). Mahoney ve diğerlerine (2003) göre bu durum, evliliğin kutsal bir birliktelik olarak düşünülmesinde etkili olmaktadır.

Dinler, evlilik ve aile hayatının şekillenmesinde en önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği üzere dinler, insanların bireysel ve sosyal hayatını düzenlemek suretiyle onlara bir yaşam tarzı sunmakta, kognitif yönleri vasıtasıyla insanlara dünya görüşü sağlamakta, olaylara karşı nasıl bir tutum içinde olmaları gerektiğini göstermektedir. Hem bireysel hem de toplumsal düzlemde din, yapılan bir davranışın meşru ya da gayrimeşru olarak görülmesini sağlamaktadır (Okumuş, 2012, s. 80). Bir dine inanan bireyin, gündelik hayatını dizayn ederken dinî kabullere göre hareket etmesi beklenir. Bu bağlamda dinin, evlilik ve aile yaşantısına dair söyleyecekleri de bulunmaktadır. Din, cinselliğin sınırlarını çizmek, kimlerin kimlerle evlenebileceğini, kadın ve erkeklere evlilik yaşantısında hangi rollerin düştüğünü belirlemek, çocuğun yetiştirilmesi, boşanma, kürtaj vb. konularda belirleyici olmakta, dindar bireyin evlilik ve aile yaşantısını şekillendirmektedir.

Hayatın önemli dönüm noktalarından biri olan evlilik ve beraberinde gelen aile hayatı, birçok dinî gelenekte kendine has kural ve uygulamaları olan önemli olaylardandır. Özellikle Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm ile köklü aile gelenekleri bulunan Doğu ve Uzak Doğu dinlerinde sosyokültürel yapı ile dinin iç içe geçtiği görülmektedir. Dolayısıyla bu dinlerin yaşadığı kültürlerde dinsel ve kültürel olanın ayırımı çoğu zaman yapılamamaktadır. Bu durumun, normatif karakteri vasıtasıyla, hayatın birçok alanına müdahil olmak isteyen ya da bu şekilde yorumlanan İslâm için daha geçerli olduğu iddia edilebilir (Mardin, 1992, s. 79-81). Tarihsel süreçte Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'ın özellikle ataerkil bir yapıya sahip olan kültürlerde doğup geliştiği görülmektedir. Bahsedilen kültürlerde, hem erkeklerin hem de kadınların neyi nasıl algılayacakları, nerede nasıl davranacakları, nasıl yaşayacakları, nasıl ibadet edecekleri kesin hatlarla çizilmiştir (Tekin, 2011, s. 237; Yapıcı, 2013, s. 1). Buradan hareketle bu dinlerin, evlilik ve aile yaşantısının nasıl olması gerektiğini belirleyen kültürel

normlara nispeten uyum sağladıkları ve bu normlarla mümkün merteye uyumlu dinî kaideler oluşturdukları ifade edilebilir.

Konu, Amaç, Yöntem

Günümüzde modernitenin etkisiyle beraber, ataerkil kodlarla şekillenen din algılarının tartışılmaya başlandığı ve kimi zaman da ciddi eleştirilere maruz kaldığı görülmektedir. Günümüz dindarının, kültür içinde evlilik ve aile yaşantısına dair edindiği geleneksel dinî öğretiler ile modern dünyanın ortaya koyduğu değerler ve farklı yorumlar arasında sıkışıp kaldığı gözlenmektedir. Çocukluğundan bu yana kendisine nakşedilen dinî ve ahlâkî kabulleri zihin dünyasında tasdik eden ve bu kabullere uygun yaşamaya çalışan birey, modern dönemde yeni yorumlarla karşılaşmaktadır. Bu durum, dindarın zihninde birtakım bilişsel çelişki ve tutarsızlıklara yol açmakta, dolayısıyla dindar birey çoğu zaman nasıl davranacağına karar verememektedir. Yukarıda ifade edilen bütün bu düşünce ve yaklaşımlardan hareketle çalışmamız, modern dönemde evlilik ve aile hakkında tartışma konusu olan hususları İslâm dini özelinde ele almayı amaçlamaktadır. Çalışmamızda kaynak taraması ve elde edilen bilgilerden hareketle hem genel hem de tasvire dayalı açıklama metodu kullanılacaktır (Yavuz, 2013, s. 83-85). Diğer bir ifadeyle, dokümantasyon yöntemiyle elde edilen hazır verilerden yola çıkarak İslâm dininin evlilik ve aile kurumlarına yaklaşımı, geleneksel İslâm'ın evlilik ve aileye dair kabulleriyle modern ve postmodern süreçlerin ortaya çıkardığı etik kabullerin çatışması ve bu çatışmanın günümüz dindarının zihnindeki izdüşümleri psiko-sosyal açıdan açıklanmaya ve yorumlanmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda öncelikle evlilik ve aile ilişkilerinde tartışma konusu haline gelen başlıklar belirlenmiş, ilgili literatür taraması yapılmış, bu başlıklarla ilgili ortaya konulan farklı görüşlere yer verilmiştir. Son tahlilde ise günümüz dindarının, bu konular özelinde yaşamış olduğu bilişsel çelişkilerin nasıl azaltılabileceği üzerinde durulmuştur.

İslâm'da Evlilik ve Aile

İslâm'ın evlilik ve aile hayatına büyük önem verdiği ve evliliği teşvik ettiği görülmektedir. Kur'an'ı Kerim'de "Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir." (Nûr 24/32) âyeti bu açıdan değerlendirilebilir. Bunun dışında kadın ve erkek arasındaki birlikteliğin önemi bağlamında, Allah'ın, iç huzur ve dinginliğe kavuşmaları için insanlara kendi türünden eşler yarattığına, onlara sevgi ve merhameti yerleştirmiş olduğuna, ayrıca çocuk ve torunlar vererek nice lütuflar ihsan ettiğine dair başka birtakım âyetler de bulunmaktadır (bkz. Nahl 16/72; Rûm 30/21). Kur'an'da geçen âyetlerden hareketle İslâm'da evliliğin motivasyonları olarak iffetin korunması, yasaklanan cinsellikten uzak durulması, neslin devamının sağlanması, insan doğasının ve psikolojisinin romantik bir ilişkiye ihtiyaç duyması (Araf 7/189; Nûr, 24/33; Rum 30/21) gibi durumların öne çıktığı görülmektedir. Hz. Peygambere bakıldığında, onun evliliği teşvik ettiği (Buhârî, Nikâh, 1) ve nikâhın kendisinin sünneti olduğunu belirttiği (Buhârî, Nikâh, 2) anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber, evliliğe gücü yeten kimselerin vakit kaybetmeden evlenmesi gerektiğini, çünkü evliliğin, İslâm'da haram ve büyük günah olarak kabul edilen evlilik dışı

cinsellikten bireyi güçlü bir şekilde koruyacağını (Buhârî, Savm, 10; Buhârî, Nikâh, 2), evlenmeye gücü yetmeyenlerin ise oruç tutmasının hayırlı olacağını (Buhârî, Nikâh, 3; Müslim, Nikâh 1, 3) dile getirmektedir. Bir başka hadiste ise eş seçiminde temel motivasyonun dindarlık olması gerektiğini belirtmektedir (Buhârî, Nikâh, 15; Müslim, Rada, 53). Kadının malı, soyu, güzelliği ve dindarlığı olmak üzere dört şey için nikâhlandığını, mutlu ve huzurlu olmak için bunlardan dindar olanının tercih edilmesi gerektiğini söylemektedir. Sonuç olarak hem Kur'an'da hem de sünnette evliliğin önemine vurgu yapıldığı açıkça görülmektedir. Ayrıca Kur'an ve sünnette evliliğin dinî bir temele dayandırılması, Türk kültüründe, kız isteme merasiminde sürekli tekrarlanan "Allah'ın emri peygamberin kavliyle" ifadesinde karşılık bulmuştur.

İslâm'da günlük hayata dair pek çok düzenleme, Kur'an ve sünnet çerçevesinde, zamana ve şartlara göre toplumun takdirine bırakılırken, evlilik ve aileyi ilgilendiren hükümlerin çoğunun doğrudan Kur'an tarafından belirlenmesi ve bunların Hz. Peygamber tarafından tatbik edilmesi, İslâm'ın bu konuya ayrı bir ehemmiyet verdiğini göstermektedir. Bu bağlamda gelen âyetlerin özellikle Bakara ve Nisâ Surelerinde yoğunlaştığı görülmektedir¹. Bu âyetler incelendiğinde, Kur'an'ın, evlilik öncesi, esnası ve sonrasındaki sürece detaylı bir şekilde yer verdiği ve üzerinde durduğu anlaşılmaktadır. İslâm fıkıh literatürüne bakıldığında da, evlilik teferruatlı bir şekilde ele alınmıştır. İslâm âlimleri tarafından, ailenin kurulmasına temel teşkil eden nikâhın dinî hükmü, mahiyeti, unsurları, şartları gibi mevzular detaylı bir şekilde tahkik edilmiştir (bkz. al-Hibri & El Habti, 2006, s. 166-177; Atar, 2007, s. 112-117). Konuların bir kısmında görüş birliğine varılırken, bir kısmında aynı mezhep içinde dahi farklı görüşler beyan edilmiştir. Evlilik ve aile kurumunun oluşumunda dinî, sosyal, ekonomik birçok değişkenin devreye girmesi, ayrıca geniş İslâm coğrafyasında kendisine yer bulan farklı ırk ve kültürlerden insanların evlilik ve aile hakkındaki algılarının farklılaşması, söz konusu farklı görüşlerin şekillenmesinde etkili olmuştur.

Tarihî süreçte yaşanan değişiklikler, imam nikâhı (dinî nikâh) ve resmî nikâh olmak üzere iki ayrı uygulamanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ülkemizde insanların, çoğu zaman resmî nikâhın ardından imam nikâhına da yöneldikleri gözlenmektedir (Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2006; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2011; Geçioğlu, 2019). Dinî nikâh (imam nikahı) kimi zaman dua kabilinde yapılırken, kimi zaman da resmî

¹ Kimlerle evlenip evlenilemeyeceği (Bakara 2/221, 230; Nisâ 4/22-25; Mâide 5/5; Mümtehine 60/10), mehir vb. konularda kadının kocası, kocanın da karısı üzerinde hakları olduğu (Bakara 2/228, 233, 236-237, 241; Nisâ 4/4, 20, 21, 24; Mümtehine 60/10; Talâk 65/7), cinselliğin meşru yollardan doyumunun sağlanması ve gayrimeşru ilişkilerden kaçınılması gerektiği (Nisâ 4/25; İsrâ 17/32; Nûr 24/2, 30, 31; Furkân 25/68; Mümtehine 60/12), eşlerin cinsellikten hangi zamanlarda (Bakara 2/222) ve hangi tür cinsellikten (Bakara 2/223) men edildiği, evlenme imkânı olmayanların iffetlerini korumaları (Nûr 24/33), eşlerin birbiri için elbise olması (Bakara 2/187), neslin devamı (Bakara 2/223), çocukların bakımı (Bakara 2/233), geçimsizlik var ise eşlerin anlaşmaya çabalaması (Nisâ 4/128), toplumun eşlerin arasını bulma vazifesi (Nisâ 4/35) gibi konuları vurgulayan âyetler bu bakımdan ele alınabilir. Tüm bu âyetlerle birlikte evlilik düzeninin bozulması halinde yaşanacak durumlar için de belirli kurallar getirilmiştir. Eşine cinsel olarak yaklaşmamaya yemin eden erkeğin durumu (Bakara 2/226-227), kadının, boşanma sonrası bekleme süresi (Bakara 2/228, 231; Ahzâb 33/49; Talâk 65/1-2, 4), bekleme müddetinden sonra ayrılma ya da yeniden birleşme (Bakara 2/231-232), üç talâk ile boşanan çiftlerin yeniden evlenip evlenememesi (Bakara 2/230), boşanma sonrası mehirin geri alınıp alınmaması (Bakara 2/229, 237), boşanan eşi hamilelik veya emzirme durumunda nafaka verilmesi (Talâk 65/6-7), eşi vefat eden kadının bekleme süresi (Bakara 2/234) ve vefat eden eşin mallarından faydalanması (Bakara 2/240), bekleme müddeti dolmamış bir kadınla nikâh kıymama (Bakara 2/235) bu âyetlere örnek teşkil etmektedir.

nikâhın geçerli olmadığı düşüncesi bunda etkili olabilmektedir. İmam nikâhı, toplum nazarında geçerliliğini korumakla birlikte, amacından farklı işlevler de yüklenebilmektedir. Özellikle evli olan birinin, yaşıyor olduğu gayrimeşru ilişkisini şer'i hale getirmeye çabalayarak karşılaştığı çatışma durumundan imam nikâhı yapmak suretiyle kurtulmaya çalışması buna bir örnektir. Aynı şekilde, nişanlanan çiftler, resmî nikâhın kıyılacağı tarihe kadar dinî endişeler sebebiyle imam nikâhına başvurabilmektedirler (Koştaş, 1995, s. 80-81). Sonuç olarak, fikhî literatürde yer almayan imam nikâhı kavramının (Apaydın, 2000, s. 375) gelenek ve kültür içerisinde kendisine yer bulmaya devam ettiği, bununla birlikte bazı durumlarda amacını aşan kullanımlara yol açtığı görülmektedir².

Evlilikler her daim sürüp gitmemekte, birtakım anlaşmazlıklar boşanmaya sebep olabilmektedir. İslâm'da boşanma hoş karşılanmamakla birlikte, Katolik mezhebinde olduğu gibi yasaklanmış bir durum da değildir. Nitekim bir hadiste Allah'ın helâl kıldıkları arasında en sevmediği şeyin boşanma (Ebû Dâvud, Talâk, 3; İbn Mâce, Talâk, 1) olduğunun ifade edilmesi bu durumu açıklamaktadır. Nisâ Suresi 35. âyette de eşler arasındaki anlaşmazlığın düzeltilmesi noktasında (erkek ve kadın arasında birer hakem tayin etmek suretiyle) şartların zorlanması gerektiği belirtilmektedir. Tüm bunlara rağmen çiftlerin barışma ve bir araya gelme umutları yoksa boşanma düşünülmektedir. Kur'an'ın bu yaklaşımı, yapılan uygulamalı çalışmalarda da karşılık bulmuştur. Arıkan'ın (1996, s. 225) yaptığı çalışmada, boşanmayı düşünen çiftlerin yakın akrabalarının ne yapması gerektiği sorulmuş, katılımcıların önemli bir çoğunluğu (%58), onların, eşleri boşanmaktan vazgeçirmeye çalışması gerektiğini ifade etmiştir. Buradan hareketle dindarlık arttıkça bireyin hem kendinin hem de çevresinin dinî kaygıları sebebiyle, boşanmaya sıcak bakma durumunun azalacağı düşünülebilir.

Modern Dönemde İslâm'da Evlilik ve Aile Bağlamında Tartışılan Konular

İslâm ataerkil bir topluma gelmiş ve bu ataerkil yapıyı nispeten muhafaza etmiştir (Öztürk, 2012a. s. 149-157). Erkeklerle çok eşlilik ruhsatının verilmesi, kadına boşanma hakkının verilmemesi, mirastan kız çocuğunun bir, erkek çocuğunun iki pay alması, iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk olması, erkeğin Ehl-i Kitaptan biriyle evlenmesine izin verilirken kadına bu hakkın tanınmaması, ailenin reisi olarak erkeğin tayin edilmesi vb. konular bu açıdan değerlendirilmekte, bu yaklaşım günümüz düşüncesindeki birtakım yaklaşımlar tarafından da eleştiri konusu yapılmaktadır. Günümüzde ise, modern düşüncenin tesiriyle evlilik anlaşmasının şekil şartları, erkeğe birden fazla evlenme izni, evlilikte mal rejimi, aile reisliği ve boşama yetkisi gibi konular tartışılmaya başlanmıştır. Bunlardan anlaşılacağı üzere İslâm'ın evlilik ve aile konusundaki uygulamalarına ilişkin eleştirilerin büyük oranda *kadın hakları* ve *kadınla ilişkili konular* üzerinden yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, yaşanan kültürdeki kadın algısının, evlilik ve aileye bakışı şekillendirdiği öngörülebilir.

Kutsal kitapların tarihî ve toplumsal bir bağlam içinde indirilişinin ve burada erkek egemen bir yapının hâkim olmasının, kadın algısının şekillenmesinde etkili olduğu

² Ülkemizde son dönemde gerçekleşen müftülere nikâh kıyma yetkisinin verilmesi durumu, bu ikiliği kaldırmaya yönelik bir adım olarak değerlendirilebilir.

görülmektedir. Modern dönemde öne çıkan söylemler, tarihsel süreçte ataerkil sistemin, cinsiyet rolleri konusunda dinler üzerinden kurumsal bir yapı oluşturduğu ve bu durumun toplumların içerisinde kadınlar için dezavantaj olarak görülen bir dizi ön kabulün yerleşmesine yol açtığı şeklindedir (Berktaş, 2000, s. 26). Rijit feminist gruplar tarafından din, eşler arasında adaletsizliğin gelişmesinde önemli rol oynayan patriarkal yapının temel kaynaklarından biri olarak düşünülmektedir. Onlar dindarlığın, günümüz ilişkilerindeki adaleti dolaylı olarak azaltmak suretiyle eşlerin iyi oluş düzeylerini düşürdüğünü savunmaktadır.

Bu çalışmada önceliğimiz, tartışmalı konuları uzun uzadıya ele almak değil, bu konuların, Müslümanın zihin dünyasında ortaya çıkardığı bilişsel çelişkilere yer vermek olacaktır. Dolayısıyla mevzubahis konular kısaca ele alınacak, daha ziyade bu tartışmaların beraberinde getirdiği sosyopsikolojik problemlere ve bu problemlerin çözüm yollarına ağırlık verilecektir. Evlilik ve aile hususunda, Kur'an ve hadislerde geçen ifadeler ve bunlar üzerine yapılan yorumlar bağlamında ortaya çıkan tartışma konuları şu şekildedir:

Evlilik Yaşı

Bu konu üzerindeki tartışmalar özellikle Hz. Aişe'nin Hz. Peygamberle evliliği bağlamında tartışılmaktadır (Azimli, 2003; Yıldırım, 2004). Klasik hadis ve tarih kitapları bu evliliğin Hz. Aişe 9-10 yaşlarındayken gerçekleştiğini gösterirken (Kaynaklar için bkz. Erul, 2006, s. 638-648), günümüze yakın bazı çalışmalar ise bu yaş aralığının 14-19 arasında olduğunu ifade etmektedir (Konrapa 2005; Savaş, 1995). Dolayısıyla bu tartışmada iki grubun olduğu söylenebilir. Küçük yaşta evliliği ifade eden rivayetlerin sayıca fazla olması ve daha muteber eserlerde yer alması (Buhârî, Nikâh, 40, 60; Müslim, Nikâh, 69-72), rivayetlerin çoğunda evlilik yaşını söyleyenin bizzat Hz. Aişe olması, onun evlilik yaşının ne münafıklar ne de Şia tarafından eleştiri unsuru olarak kullanılmaması, eleştirilerin modern dönemin kültürü ve paradigmasıyla yapılan çalışmalarla birlikte başlaması ilk görüşü destekler nitelikte kabul edilmektedir (Erul, 2006, s. 648). Bunlara ek olarak, onun daha geç yaşta evlendiğini ifade eden sarih ve sahih bir rivayetin olmaması, ileri sürülen delillerin Hz. Aişe ve diğer bazı kimselerin doğum ve vefat tarihlerinden yola çıkarak yapılan hesaplamalara ve tahminlere dayanması (Erul, 2006, s. 649) ilk görüşü destekleyen diğer veriler olarak göze çarpmaktadır.

Burada göz önünde bulundurulması gereken husus, bu olayın tek bir örnek olmadığı, o dönemki Arap geleneğinde kızların genellikle erken evlendirildiğidir (Özaydın, 1991, s. 321; Erul, 2006, s. 641-642). Dolayısıyla bu tarz evliliklerin İslâm öncesi dönemde de var olan Arap örfüne dayalı uygulamalar olduğu söylenebilir. Ayrıca bu evliliklerin o dönemde eleştiri konusu olmaması da bu durumu doğrular niteliktedir (Erul, 2006, s. 641). Cahiliye devrinde mevcut olan küçük yaştaki kızlarla evlenme geleneğinin İslâm'dan sonra da varlığını sürdürdüğü, İslam hukukçularının önemli bir bölümünün bunu meşru kabul ettiği belirtilmektedir (Öztürk, 2011a, s. 73-74).

Sonuç itibarıyla küçük yaşta evliliğin, Arap toplumunda yadırganmadığı, bu kültürde yaşayan biri olarak Hz. Peygamberin de Hz. Aişe ile evlenmekte bir engel görmediği

anlaşmaktadır. Bu bağlamda bu tarz evlilikleri din üzerinden tartışmanın pek sağlıklı olmayacağını, zira mevcut durumun dinden değil bizatihi o toplumun kültürel kabullerinden kaynaklandığını söylemek mümkündür (Öztürk, 2011a, s. 74; Koçak, 2017, s. 262).

Evlilik İçin Kadının Rızası ve Velinin İzni

Tartışmalı konulardan bir diğeri de evlilik için kadının rızası ve velisinin izninin gerekli olup olmamasıdır. Cahiliye döneminde evlilik ebeveynin, bilhassa babanın izniyle gerçekleşirdi. Soylu ailelere mensup olanlar dışında kızların ve kadınların bu hususta velisine itiraz etme hakkı yoktu (bkz. Koçak, 2017, s. 246). Öte yandan Hz. Peygamberin, velinin yetkisini sınırlamaya yönelik uygulamalarının olduğu görülmektedir. Dul bir kadının evlilik konusunda fikrini belirtmesi, bir kız evlendirileceğinde ise onun rızasının olması gerektiğine yönelik hadisler (Buhârî, Nikâh, 42; Müslim, Nikâh, 66; Ebû Dâvud, Nikâh, 26) bu bağlamda değerlendirilebilir. Nitekim Hz. peygambere gelerek zorla evlendirildiğini söyleyen dul bir kadının şikâyeti üzerine Hz. Peygamber nikâhı geçersiz saymıştır (Buhârî, Nikâh, 43). Diğer taraftan kadının rızası hususunda böyle bir iyileştirmenin olduğu görülmekle beraber velinin otoritesinin tamamen ortadan kaldırıldığını, evlenecek kız ya da kadına velisiz evlenme izninin verildiğini söylemek de mümkün değildir (Ebû Dâvud, Nikâh, 20). Veli izninin mezhepler arasında da tartışıldığı, Hanefiler dışında -kendi içinde ihtilaflar bulunmakla birlikte- genel itibarıyla veli izninin nikâh şartı olarak görüldüğü anlaşılmaktadır (bkz. Karacabey ve Gül, 2012, s. 43-47).

Özetle Hz. Peygamberin evlilikte kadının rızası dışında davranılamayacağını söylemek suretiyle velinin yetkilerini kısmen sınırlandırarak kadının haklarının iyileştirilmesi hususunda önemli bir adım attığı, bununla birlikte velinin izni olmaksızın kadının evlenmesine de müsaade etmediği görülmektedir. Evlilik hususunda velinin kadın üzerinde tamamen söz hakkına sahip olduğu ve kadının rızasına gerek duyulmadığı ataerkil karakteristiğe sahip sosyo-kültürel bir ortamda, velinin otoritesini tamamen ortadan kaldıracak bir insiyatifin bahsi geçen toplumun düşünce dünyasında karşılık bulma ihtimalinin zor olmasının, bu uygulamanın değiştirilmeden sürdürülmesinde önemli rol oynadığı söylenebilir. Dolayısıyla bu konudaki hükümlerin, içinde yaşanılan toplumun aile dinamiklerini göz ardı etmeden ortaya konduğu belirtilebilir (Koçak, 2017, s. 247).

Erkeğe Ehl-i Kitaptan Bir Kadınla Evlenme İzninin Verilmesi

İslâm'ın farklı dinden evliliklere karşı bakışının cinsiyete göre değişmesi eleştirilmektedir. Müslüman kadının Müslüman bir erkek dışında başka biriyle evlenmesine müsaade edilmemektedir. Müslüman erkeğin ise müşrik bir kadınla evlenmesine müsaade edilmemekle birlikte Ehl-i Kitaptan bir kadınla evlenmesine izin verilmiştir (Bakara 2/221; Mâide 5/5). Burada erkeklere daha geniş bir ruhsat hakkının verilmesi ve kadınların diğer dinlere mensup kişilerle evliliğin yasaklanması günümüzde eleştiri konusu olmaktadır. Yapılan bazı yorumlar, bu durumun Kur'an'ın indirdiği toplumun aile yapısıyla ilgili olduğu yönündedir. Mesela çocuğun Müslüman olarak yetişmesi bağlamında ailede söz hakkının babada olduğu düşüncesinin, kadının diğer dinlerden erkeklerle evlenmesine izin verilmemesine yol açtığı ifade edilmektedir (Topçuoğlu, 2010, s. 99). Ayrıca erkek egemen

toplumda yapılacak böyle bir evlilikle, kadının dinini yaşama noktasında sıkıntılarla karşılaşabileceği de öne sürülmektedir (Topçuoğlu, 2010, s. 104). Bu düşüncelerin aksine modern dönemde geleneksel aile rollerinin farklılaşmasından mütevellit erkeğin ailenin reisi ve çocuğun terbiyesinden sorumlu oluşunun değiştiğini ve bahsi geçen çekincenin ortadan kalktığını düşünenler de bulunmaktadır (bkz. Atay, 1993, s. 58-59; Acar, 2002, s. 40). Öte yandan Müslüman bir kadının Ehl-i Kitaptan bir erkekle evlenemeyeceğine dair Kur'an'da net bir yasağın olmadığını, Mümteherine Suresi'nin 10. âyetinde³ kastedilenin müşriklerle evlenme yasağı olduğunu öne sürenler de mevcuttur (Öztürk, 1994a, s. 425-426; Güler, 2015, s. 179-180).

Altuntek (2001, s. 21), İslâm'a göre evliliğin içevlilik ya da dışevlilik kurallarına dayanmadığını, sınıf, kültür ve toplum temelli tüm kategorizasyonlar ve gruplamaların evlilikte İslâm dini açısından bağlayıcı olmadığını ifade etmektedir. Bu durum nispeten doğru olmakla birlikte şunu belirtmek gerekir ki İslâm'ın kendisi bir sosyal yapı veya grup olarak düşünüldüğünde, yani din temelli bir farklılaşma söz konusu olduğunda Kur'an'ın da içevlilik-dışevlilik dikotomisini bu âyetler çerçevesinde devreye soktuğu görülmektedir.

Erkeğe Çok Eşlilik İmkânının Tanınması

Tartışma konusu olan bir diğer husus Nisâ Suresi 3. âyeti⁴ bağlamında ortaya çıkan monogamik ve poligamik evliliğe bakıştır. Burada poligamiden kasıt polijinidir. İslâm öncesi Cahiliye döneminde çok eşliliğin yaygın olduğu ileri sürülmektedir (Birekul & Yılmaz, 2001, s. 137; Ateş, 1996, s. 329). Bununla birlikte, bilinenin aksine çok eşliliğin yaygın olmadığı, gençlerin genellikle tek eşli oldukları, yaşlandıkça kabile içindeki itibar ve sosyo-ekonomik durumların değişmesi sebebiyle ilerleyen yaşlarda çok eşliliğin daha çok görüldüğü de ifade edilmektedir (Demircan, 2003, s. 17; Öztürk, 2012a, s. 39). Bu görüşe göre çok eşliliğin yaygın olmayışının nedeni ahlâkî kabullerden veya çok kadınla evliliğin kötü olarak görülmesinden değil, imkânların elverişli olmamasındandır. İslâm'ın gelişiyile birlikte çok eşliliğin İslâm şeriatında kabul edildiği, Hz. Peygamberin de (ilk eşinin vefatından sonra) birden fazla kadınla evlendiği görülmektedir. Bu durumun, Hz. Peygamberin mevcut kabilelerle olan ilişkilerin geliştirilmesini ve İslâm'ın daha hızlı yayılmasını amaçlamasıyla ilişkili olduğu öne sürülmektedir (Savaş, 2004). Aynı şekilde savaş sonrası ölen Müslümanların dul eşlerinin evlenme zorunluluğu ve Medine döneminin sonlarında ekonomik imkânlardaki kısmi düzelenin de bu durumda etkili olduğu belirtilmektedir (Demircan, 2003, s. 18). Bununla birlikte bahsi geçen âyetle ilgili olarak yapılan yorumlarda çok eşliliğin dört kadınla sınırlandırıldığı, diğer taraftan âyetin modern dönemde çok eşlilik için ruhsat hükmü taşıdığı, ancak aralarında adaleti sağlama noktasında ortaya çıkacak sıkıntılardan hareketle asıl kabul gören durumun tek eşlilik olduğu şeklindeki görüş yaygınlık kazanmıştır (Ulaş, 1992, s. 54; Kurt, 1999, s. 194; Keskin, 2001, s. 6). Dolayısıyla bu âyetin çok kadınla evliliği

³ ...Müslüman hanımlar kâfirlere helâl değillerdir. Kâfirler de Müslüman hanımlara helâl olmazlar...

⁴ Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağımızdan korkarsanız, o takdirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur.

sınırlandırma hatta ortadan kaldırma amacıyla olduğu, tek eşliliğin ideal olarak görüldüğü öne sürülmektedir (Ulaş, 1992, s. 54-55). Nisâ Suresi 129. âyette eşler arasında adaleti sağlama hususunda sıkıntı yaşanacağını vurgulanması da bu duruma delil olarak gösterilmektedir. Bir başka yorumda ise âyetin, yapılan savaşlar neticesinde yetim kalan kızların veya dul kalan kadınların haklarını koruma amaçlı indirildiği, temelde çokeşlilikle ilgili bir düzenleme getirmediği belirtilmektedir (Öztürk, 2012b, s. 186; Yıldırım, 2012, s. 542). Bu bağlamda Kur'an'ın değer atfettiği konu eş sayısı değil, tek veya çok eşlilikte adaletsiz davranmamaktır. Dolayısıyla tek veya çok eşliliğin dinin özünü değil, kültürlerin farklılaşan kabulleriyle ilgili bir durum olduğu ifade edilmektedir.

Boşanma Hakkının Yalnızca Erkeğe Verilmesi

İslâm'ın boşanma konusundaki yaklaşımına birtakım eleştiriler yapılmaktadır. Tarihsel sürece bakıldığında evlilik akdini sonlandırmanın genel itibarıyla erkeğin tek taraflı iradesiyle gerçekleştiği görülmektedir (Yılmaz, 2010, s. 216). İslâm hukukunda, evlilik öncesi kadının boşanma hakkını istemesi veya evlendikten sonra kocanın bu hakkı vermesi (*tefviz-i talâk*) dışında, kadına boşanma hakkı verilmemektedir (Karaman, 2011, s. 109). Nitekim Cahiliye döneminde erkeğin iki defa eşine dönme hakkına sahip olmakla birlikte onu üç defa boşama (*bâin talâk*) hakkının bulunduğu, ayrıca üçüncü boşanmadan sonra kocanın eşine tekrar dönebilmesi için kadının yabancı bir erkekle evlenip boşanması gerektiği ifade edilmektedir⁵ (Aktan, 1992, s. 404; Karaman, 2010, s. 105-109). Kadına boşanma hakkının verilmemesine erkeklere nazaran kadınların daha duygusal davranması, ailenin sürdürülebilirliğinin sağlanması ve ailenin reisi olarak erkeğin bu hakka sahip olması gibi durumlar gerekçe gösterilmiştir (Karaman, 1992, s. 391). Güler (2015, s. 177-179) ise buna karşı çıkarak, hem Kur'an'da kadına boşanma hakkının verildiğini hem de İslâm hukukundaki bu uygulamanın Arap toplumundaki erkek egemen yapının doğal bir sonucu olduğunu öne sürmektedir (Daha detaylı bilgi ve tartışmalar için bkz. Kırbaçoğlu, 1997, s. 266-269; Yılmaz, 2010).

Ailenin Reisi Olarak Erkeğin Tayin Edilmesi

Kur'an'ın, ailenin reisi olarak erkeği tayin ettiği görülmektedir⁶ (Nisâ 4/34). Bununla birlikte âyette geçen *kavvâm* kelimesine verilen anlamlardan hareketle farklı yorumlamalara da gidilmiştir (Kırbaçoğlu, 1997, s. 260-263; Öğüt, 2008; Görgülü, 2013; Atmaca, 2013; Köse, 2015; Çetin, 2015). Bir görüşe göre bu kelime “sorumlu olmak, gözetmek” anlamlarına gelmekte, bu anlamlarda gizli de olsa bir üstünlük vasfı vurgulanmaktadır. Ancak Kırbaçoğlu'na (1997, s. 260) göre buradaki üstünlük ontolojik bir üstünlük değil, erkek ve kadınların karşılıklı konumlarıyla ilgili olarak erkeğe tanınan bir inisiyatifdir. Güler (2015, s. 177) de erkeğin aile reisliğinin veya kadının önünde oluşunun, toplumda kabul görmüş cinsiyet rolleri ve ekonomik gücün erkeğin elinde oluşuyla ilişkili olduğunu belirtmektedir.

⁵ Cahiliye devrinde erkeklerin boşama hakkını sınırsız olarak kullandığı, İslâm'ın ise buna bir sınır getirerek bu hakkın kötüye kullanılmasını ve kadının rencide edilmesini engellediği belirtilmektedir (Aktan, 1992, s. 405). Bu bağlamda İslâm'ın kadına dair mağduriyetleri gidermeye çalıştığı, bunu yaparken mevcut örf ve âdetlere de itibar ettiği görülmektedir (Görgülü, 1999, s. 122-123)

⁶ Ayrıca Kur'an, erkeklerin kadınlara bir derece üstün olduklarını da söylemektedir (Bakara 2/228).

Âyetin (Nisâ 4/34) devamında sâliha kadınların itaatkâr oldukları da ifade edilmektedir. Yapıcı (2012, s. 243), Kur'an'daki örneklerden yola çıkarak iyi kadının kocasına kayıtsız şartsız itaat eden olmadığını öne sürmektedir. Firavun'un yaptıklarını karısının tasvip etmemesi (Tahrim 66/11) buna örnek teşkil etmektedir. Bununla birlikte sâliha kadınlar olarak kabul edilmeyen Ebu Leheb (Tebbet 111/3-5), Hz. Nuh ve Hz. Lut'un karıları (Tahrim 66/10) ise kocalarına itaat etmemeleri sebebiyle değil, Allah'a itaatsizlikleri sebebiyle yerilmişlerdir.

Sonuç itibarıyla Kur'an'da bu konuya dair yer alan âyetlere ilişkin farklı yorumların geliştiği, bu yorumlardan bir kısmının erkeği ailenin reisi olarak görmekle birlikte erkeğin ve kadının birbirine üstün oldukları yerlerin bulunduğunu kabul ettiği, bir kısmının ise âyetleri tarihsel ve kültürel bağlamda değerlendirdiği görülmektedir.

Kadının Dövülmesi Hadisesi

Bir diğer husus Kur'an'da⁷ ve hadislerde⁸ geçtiği ifade edilen kadının dövülmesi hadisesidir. Âyette geçen “darabe” fiilinin “dövme” anlamında kullanıldığını belirtenler (âyet mealleri için bkz. Yazır, t.y.; Ateş, 1974; Bilmen, 1991; Esed, 1996; Diyanet Komisyon, 1999; Yavuz, 2002; Tekin, 2003; Çantay, 2005; Gölpınarlı, 2007; Öztürk, 2011b) dışında “evin dışına çıkarmak” gibi farklı anlamlar verenler (âyet mealleri için bkz. Öztürk, 1994b; Bayraklı, 2007; İslamoğlu, 2008; Yüksel, 2016) de bulunmaktadır. Birinci gruptakilerin bir kısmı belirli koşullar gerçekleştiğinde kadının hafifçe dövülebileceğini, âyetin aile yaşantısı düzgün olan kadınla ilişkili olmadığını, dövmenin bir emir, amaç ya da arzulanan durumdan ziyade ilişkiyi düzeltmek adına bir öneri olduğunun altını çizirken (Çetin, 2015, s. 257), diğer bir kısmı da -dövme anlamını kabul etmekle birlikte- âyeti tarihsel bağlamda ele alarak ifadenin o dönem için sıkıntı teşkil etmediğini, ataerkil bir toplumda önerilen çözüm yollarının erkek egemen bir karakter taşımasının gayet doğal olduğunu, ancak âyetteki ifadenin bu döneme taşındığında eleştiri konusu haline geldiğini, o nedenle Kur'an'ın bu tavsiyesinin Hz. Peygamberin fiili sünnetinde nasıl karşılık bulduğunun önemli olduğunu söylemektedir (Özsoy, 2004, s. 139-142). Bu bağlamda psikolojik açıdan çok zor bir tecrübe olarak değerlendirilebilecek olan İfk hadisesinde Hz. Peygamberin Hz. Aişe'yi dövmemesi, aynı şekilde bazı hanımlarının kıskanç davranışlarından dolayı dayağa başvurmaması bu duruma örnek olarak gösterilmektedir (Öztürk, 2014, s. 201). Ayrıca bu âyetin, eşinden dayak yediğini anlatan bir kadına Hz. Peygamberin, eşine misilleme yapmasını söylemesi üzerine indiği, dolayısıyla âyetin eşler arası problemlerde ilk olarak dayağa başvuran kocalara hitap ettiği ve onlara dayaktan önce daha insanî çözüm yolları önerdiği vurgulanmaktadır. İkinci grupta yer alanların ise -modern dönemin kabullerinden ötürü- âyeti şiddet unsurundan ve erkek egemen özelliklerden arındırmak istedikleri görülmektedir (Özsoy, 2002, s. 119-120).

⁷ ... (Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövn... Nisâ 4/34.

⁸ ...Eğer karılarınız açık bir fuhşiyat içinde bulunmuşlarsa onları yataklarında yalnız bırakın ve dövn... İbn Mâce, Nikâh, 1841; ...Sizin onlar üzerindeki haklarınız; onların, aile yuvasına hoş görmediğiniz bir kimseyi getirmemeleridir. Şayet böyle yaparlarsa onları hafif dövn... Müslim, Hac, 2137.

Mehir

Mehrin, insanlık tarihi kadar eski olduğu söylenebilir. Hemen hemen her toplumda mehir ve benzeri uygulamaların varlığı bilinmekte, bunların tarihsel ve kültürel uygulamalarına bakıldığında çeşitli adlar altında benzer bir gayenin gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir (Sağlam, 2016, s. 1).

Kur'an'ı Kerim'de farklı kelimelerle ifade edilen mehir (Bakara 2/236-237; Nisâ 4/4, 24, 25; Mâide 5/5), nikâh akdinde veya sonucunda kocanın eşine ödemek zorunda olduğu nikâh bedeline karşılık gelmektedir. İslam öncesi Cahiliye Arap toplumunda da mehir, evlenmenin temel şartlarından biri olarak görülmüştür. Mehir, Cahiliye döneminde kadının satış bedeli olarak evlenecek kızın babasına veya aile büyüğüne verilirken, İslâm sonrası bizatihi kızın kendisine verilmeye başlanmıştır. Bu yenilik takdir edilmekle birlikte (Berktay, 2000, s. 118), uygulamanın tarihsel süreçte hukukî bağlamda çok fazla tatbik edilmediği yönünde eleştiriler de bulunmaktadır (Ortaylı, 1980, s. 35; 1992, s. 459; 2004, s. 65; Aydın, 2003, s. 389).

Nikâh sözleşmesi, belli şartları bulunan bir akittir. Bu akdin dürüstlük, aleniyet ve güven gibi birtakım asli unsurları vardır. Bu sebeple asli unsurları ihlal edici her türlü sıkıntıya karşı yasal bazı tedbirler alınması uygun görülmüştür. Bu noktada tarafların haklarının korunması hukuk sisteminin asli görevlerindedir ve bu bağlamda mehir, aile birlikteliğinin sürekliliği için konulan bir uygulamadır. Bu uygulama tıpkı modern hukukta yer alan evlilik sigortasında olduğu gibi, aile birlikteliğinin sürekliliğini koruma, erkeğin kadını kolayca boşamasını engelleme amacı gütmekte ve mehir bedeli ile, herhangi bir boşanma durumunda kalan kadının hayatını idame ettirebilecek bir destek sağlamadır. Mehir, kadına tanınan bir güvenlik teminatıdır da denilebilir. Bununla birlikte mehirin, erkeklere tanınan boşama yetkisine ve çok evliliğe karşı geliştirilmiş dönemsel ve durumsal bir yaptırım olduğu şeklinde düşünceler de ortaya konulmuştur (Sağlam, 2016, s. 6-7).

İslam'ın ilk dönemlerinde mehir, şahitlik, nafaka ve benzeri konularda erkeğe kadından daha fazla sorumluluk yüklendiği söylenebilir. Bu hususun kadın ve erkeğin sosyal statüsü, fitratı gereği bir görev taksiminden kaynaklandığı ifade edilebilir. Hatta bu bağlamda modern dönemde kadının sosyal statüsü, iş durumu vs. üzerinden evlilik, evlilik sözleşmesi, sigorta, mehir ve nafaka gibi birtakım başlıkların tekrar yorumlanmasını beraberinde getirdiği görülmektedir (Sağlam, 2016, s. 11).

Ülkemizde halkın büyük çoğunluğu resmî nikâh kıydırmakla birlikte bazı nedenlerle dinî nikâh (imam nikahı) adı altında (gayri resmi) bir nikah daha yaptırmaktadır. Dinî nikâh kıyılırken söz konusu olan mehir hakkında halkın önemli bir kısmının yeterli bilgiye sahip olmadığı görülmekte, çeşitli yönlerden mehirden farklılık gösteren başlık parası uygulaması ve damadın (ve ailesinin) mehirin haricinde başka birtakım istek ve yaptırımlara maruz bırakıldığına da şahit olunmaktadır. Ayrıca dinî nikâh esnasında zikredilen veya sonraya bırakılan mehirin ilgili kişilerce kayıt altına alınmaması da, boşanma durumunda kalan kadının modern hukukta dâhil olmak üzere haklarını arayamamasına neden olmaktadır.

Mut'a Nikâhı

Mut'a nikâhı, aralarında dinen evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının, erkeğin kadına vereceği bir bedel karşılığında belirli bir süre karı koca hayatı yaşamaları şeklinde tanımlanmaktadır (Dönmez, 2006, s. 174). Cahiliye dönemi Arapları tarafından bilinen ve uygulanan bir nikâh çeşidi olan mut'anın, özellikle uzun süre devam eden yolculuklar, savaşlar ve göçebe hayatı vs. sebebiyle yapıldığı ifade edilmektedir. Kişi, tanıdığı olmadığı, yeni bir beldeye geldiğinde burada kalacağı belirli bir süre boyunca bir kadını nikâhlar ve bu kadın o kişinin malını korur ve onun işlerini düzenlerdi. Bu nikâhla belirli bir süre için evlenenler, süre bitiminde boşanmaya lüzum dahi görmeden ayrılırlardı. Neslin devamını sağlamak, birlikte yaşamak/yaşlanmak gibi gayelerden uzak bu nikâh, neredeyse sadece şehvet duygusunun tatmin edilmesinden başka da bir şey değildi. Bu evlenmede doğan çocuklar kadına ait olur ve çocuk, annesi üzerinden isimlendirilir ve dahi kadın ve erkek arasında veraset hakkı da bulunmazdı (Ünal, 1993, s. 155-156; Soysaldı, 1997, s. 171;).

Mut'a nikâhı İslâm'ın yasakladığı bir evlilik türü olarak kabul edilirken, Şia'nın en büyük kolu olan Ca'feriyye'de mübah kabul edilmekte, hatta meşruiyeti mezhebin temel hükümleri arasında sayılarak inanç esaslarıyla irtibatlandırılmaktadır. Mut'a nikâhının meşruiyeti konusundaki tartışmalar ağırlıklı olarak Nisâ Suresi 24. âyetin farklı yorumu, Hz. Peygamberin bu tür nikâha müsaade edip-etmediğine dair rivayetler ve Hz. Ömer'in bu nikâhı yasaklaması üzerine bina edilmektedir (Dönmez, 2006, s. 174; Yılmaz, 2008, s. 212-214).

Sağlam bir aile yapısı oluşturmayı hedefleyen İslâm, bunu sağlamak için meşru yoldan evlenme esasını benimsemiştir. İslâm'a göre evlilikte devamlılık esas, boşanma ise istisnadır. Bu sebeple İslâm hukukçularının çoğunluğu nikâhın devamlılık taşımasının şart olduğunu kabul etmişlerdir. Dolayısıyla bir kadınla evlenen kişinin, boşamayı gerektirecek meşru sebepler oluşmadıkça eşini boşaması doğru karşılanmamıştır. Mut'a nikâhı ile süreli bir birlikteliğin hukuken geçersiz olduğu düşünülmüş, böyle bir birlikteliğin şehvet ve fayda merkezli bir anlam taşımasından hareketle zinadan farklı olmadığı kabul edilmiş ve bu tür bir evliliğin İslâm'ın evlilikten beklediği maslahatları sağlamayacağı ifade edilmiştir (Kahraman, 2007, s. 153-154). Her ne kadar İslâm ekollerinin geneli yukarıda bahsi geçen görüşleri kabul ediyor olsa da, diğer taraftan İslâm'ın Şii yorumunun mut'a nikâhına destek verdiği düşüncesinden yola çıkarak özellikle modern dönemde İslâm'a kadını cinsel bir obje olarak gördüğü yönünde eleştiriler de yöneltilmektedir.

Cariyelik

Kölelik başlığı altında incelenen cariyelik de eleştirilen konulardan biridir (Baran, 2006). Kur'an'da insanın alınıp satılan bir meta olmasına rıza gösterildiği, köleliğin Kur'an'da yasaklanan kumar vb. diğer konular gibi kesin olarak kaldırılmadığı (Cariyelikle ilgili âyetler için bkz. Nisâ 4/3, 24, 36; Mü'minûn 23/6; Ahzâb 33/50, 52; Meâric 70/29-30) iddiaları eleştirilerin temelini oluşturmaktadır (Duman, 2011, s. 3-4). Ayrıca sınırsız cariyeye sahip olmanın ve onlarla cinselliğin mübah kılınmasının⁹ (Mü'minûn 23/6; Meâric 70/29-30), bir

⁹ Cariyelik konusu dışında, Kur'an'daki bazı âyetlerde kadının cinsel bir obje olarak sunulduğu (Saffat 37/48-49; Nebe 78/31-34) öne sürülmektedir.

görüğe göre dört ile sınırlandırılan nikâhın hikmetine zarar verdiği belirtilmektedir (Baran, 2006, s. 304-305). Eleştirilerin haksız olduğunu öne süren görüşe göre ise Kur'an, köleliği kesin olarak kaldırma yoluna gitmese de bu konuda birçok iyileştirme yapmış, zaman içinde köleliğin ortadan kalkmasına imkân tanıyacak zeminin oluşmasını sağlamıştır (Çelik, 2011, s. 141). Buna göre İslâm, köleliği eski bir müessese olarak bulmuş ve onun sınırlarını daraltarak yalnızca savaş esirlerine bağlamış, bu sayede köleliğin peyderpey ortadan kalkmasının yolunu hazırlamıştır. Bunun nedeni olarak o günün şartlarında köleliğin kaldırılmasının harplerin kaçınılmaz sonucu olan fidye ve esirlerin mübadelesinde yeni kurulan devlete zarar verebilecek olması gösterilmiştir (Duman, 2011, s. 13). Ayrıca bazı âyetlerde cariyelerin hür kadınlarla birlikte zikredilmesi, bu olgunun tedricen kaldırılması noktasında önemli bir ipucu olarak görülmektedir (Çelik, 2011, s. 148).

Şahitlikte İki Kadının Bir Erkeğe Denk Görülmesi

Şahitlik konusu, bizatihi olmasa da kadına bakışı şekillendirmek suretiyle evlilik ve aileyi dolaylı olarak etkilemektedir. İki kadının şahitliğinin bir erkeğe tekabül ettiği ifade edilen söz konusu âyetten (Bakara 2/282) hareketle kadın ve erkek arasında bir eşitsizlik yaratıldığı öne sürülmekte ve bu durum eleştirilmektedir. Berktaş (2000), o dönemde kadınların söz hakkı olmadığı düşünülduğünde, iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk geliyor olmasının bir ilerleme olarak görülebileceğini söylemektedir. Güler (2015, s. 173) ise söz konusu âyetin ticaret ile ilgili olduğunu, bu bağlamda düşünülduğünde ekonomik hayatın içinde kendine çok fazla yer bulamayan o dönem kadınının, ticarî işlemlerde şahitlik yapmaya alışkın olmaması, başka bir ifadeyle tecrübesiz olması sebebiyle böyle bir uygulamanın ortaya çıktığını öne sürmektedir. Nitekim diğer hukukî sorunlardaki şahitliklerde bu şartın aranmaması (örneğin boşanma için bkz. Talâk 65/2) bu düşünceyi destekler niteliktedir (Konu ile ilgili diğer bazı yorumlar için bkz. Kırbasoğlu, 1997, s. 263-264; Yasdıman, 2005, s. 73-80).

Mirasta Erkeğe İki, Kadına Bir Pay Verilmesi

Eleştirilen bir diğer konu miras meselesidir. Bu konu her ne kadar evlilik açısından periferik kalsa da, onu dolaylı olarak etkileyen toplumsal cinsiyet rollerine dair doneler sunması hasebiyle burada zikredilmesi uygun görülmüştür.

Nisâ Suresi 11. âyette mirastan erkek çocuğuna iki, kız çocuğuna bir pay verilmesi emredilmektedir. Bu yaklaşımın âdil olmadığına yönelik eleştiriler olmakla birlikte Cahiliye devrine bakıldığında kız evlatların ve kadınların mirastan mahrum bırakıldığı görülmektedir. Onların miras almak bir yana, kimi zaman mirasa konu oldukları ifade edilmektedir (Öztürk, 2012a, s. 68). İslâm'ın ilk yıllarında bu uygulamanın devam ettiği, ancak konuyla ilgili gelen âyetle birlikte kadının erkeğin yarısı kadar olmak koşuluyla mirasta hakkı olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, âyetin kadınlar açısından bir iyileştirmeye gittiği ileri sürülebilir. Bir başka yorumda ise -âyetin indiği dönem içerisinde değerlendirildiğinde- mehir başta olmak üzere beslenme, barınma, giyinme vb. birçok ihtiyacın aile reisi olarak tanımlanan erkeğin üstünde olması ve kadının nafaka yükümlülüğünün olmamasının bu tarz bir uygulamayı beraberinde getirdiği

düşünülmektedir¹⁰ (Güler, 2015, s. 174). Bununla birlikte günümüzde kadının ekonomik özgürlüğünü kazanması ve aile içi rollerin değişmesi, âyetteki uygulamaya yönelik farklı yorumları da beraberinde getirmektedir (Kırbaçoğlu, 1997, s. 264-266).

Kadını İkindileştiren ve Kamusal Alandan Uzak Tutan Rivayetler

Cahiliye devri Araplarında ailenin, kabileden bağımsız, müstakil bir varlığının olduğunu söylemek zor görünmektedir. Çünkü bu kültürde bir aileden ziyade bir kabilenin üyesi olmak önem taşımaktadır (Aydın, 1989, s. 198). İslâm'ın ortaya çıktığı ve kabile anlayışının hâkim olduğu bu coğrafyaya bakıldığında ataerkil bir sistemin geçerli olduğu ve kadının genellikle ikincil bir konumda yer aldığı göze çarpmaktadır (bkz. Koçak, 2017, s. 239-246). Kabilenin güçlü olarak algılanmasında etkili olan erkeğin savaşçı özelliği, onu kadının önüne geçiren önemli bir faktörlerden biri olarak değerlendirilebilir. Ayrıca kız çocuğuna sahip olmanın utanılacak bir durum olarak görülmesi, hatta bazı kabilelerin kız çocuklarını diri diri toprağa gömmesi (bkz. Demircan, 2004), kadının nikâh akdinin tarafı olarak değil de konusu olarak kabul edilmesi (bkz. Aydın, 1989, s. 198) gibi örnekler, kadına bakış hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Hız. Peygambere nispet edilen birtakım rivayetlerde¹¹, olumsuz bir kadın imajının çizildiği görülmektedir. İslâm kültürü içinde bu tarz algıların oluşmasına sebep olarak, İslâm öncesi ve sonrasında -başta Araplar olmak üzere- İslâm'ı kabul eden toplulukların uzun yıllar boyunca Yahudi ve Hristiyanlarla aynı coğrafyayı paylaşmış olmaları gösterilmektedir (Yasdıman, 2005; 2007). Özellikle konuyla ilgili Yahudi temel metinlerdeki ve bahsi geçen hadislerdeki benzerlikler dikkat çekicidir. Kadına yazma öğretilmemesi, onun için en hayırlı meşguliyetin yün eğirmek olması, kadının evden çıkmaması, şahitliği, aklının kıtlığı, fitne oluşu vb. hususlar¹² bu bağlamda değerlendirilebilir (Ateş, 2001, s. 93-96, 141-199, 287-297; Yasıman, 2005, s. 67, 69-73; Yahudilik ve Yahudi kutsal metinlerinde kadın algısı hakkında daha geniş bir bilgi için bkz. Topcan, 2010, s. 17-39). Kur'an'da yer alan şahitlikte iki kadının bir erkeğe denk görülmesi (Bakara 2/282), mirastan kız çocuğunun bir, erkek çocuğunun iki pay alması (Nisâ 4/11), erkeğin kadından üstün olup olmaması (Bakara 2/228; Nisâ 4/34), kadına boşanma hakkının verilip verilmemesi (Bakara 2/226-232; 236-237) vb. âyetlerin de, bu hadisler ve onların yorumları üzerinden tefsir edilmesi, kadın algısına şekil ve yön vermiştir (Akdemir, 1997; Kırbaçoğlu, 1997; Yasdıman, 2005; 2007). Gelenek içine yerleşen bu kadın algısının onları ötekileştirdiği ve ikincil bir konuma ittiği öne sürülmektedir (Berktaş, 2000).

Rivayetlerde öne çıkan bir diğer husus kadının evle ilişkilendirilmesi ve kamusal alandan uzak tutulmasıdır. Kur'an'da bu sınırlandırmaya dair bir âyet olmamakla birlikte,

¹⁰ Her miras paylaşımında kadının payının erkeğin yarısı kadar olmadığı, kadın ve erkeğin eşit oranda pay aldığı durumların da mevcut olduğu belirtilmektedir (Karaman, 1992, s. 392). Dolayısıyla miras oranlarındaki farklılaşmanın erkeğin ontolojik üstünlüğünden kaynaklanmadığı, o dönemde erkeğin aile içindeki ekonomik sorumluluklarının kadına nispetle daha fazla olmasından ötürü böyle bir paylaşımın gerçekleştiği düşünülebilir.

¹¹ Kadınların fitne olması (Buhârî, Nikâh, 18; Müslim, Rikâk, 97-98; Zikr, 97), aklının ve dininin eksik olması (Buhârî, Hayz, 6; Müslim, İmân, 132), cehennem halkının çoğunluğunu oluşturması (Müslim, İydeyn, 4), uğursuzluk sayılması (Buhârî, Cihad, 47; Nikâh, 18; Müslim, Selâm, 115-120) vb. rivayetler bu açıdan değerlendirilebilir. Bahsi geçen rivayetlerin birçok açıdan problemli oldukları ifade edilmektedir (bkz. Ateş, 2006).

¹² Tekvin 3:1-24. Ateş, 2001, s. 93-96, 141-199, 287-297; Yasıman, 2005, s. 67, 69-73.

bazı hadislerde kadının evin dışına çıkmamasını vurgulayan ifadeler¹³ yer almaktadır. Tarihsel açıdan bakıldığında, Hz. Peygamber dönemi için kadının çalışma alanı olarak evin görülmesi normal olarak değerlendirilebilir. Zira o dönemde kadınların ekonomik özgürlüğünden bahsetmek genel olarak mümkün görünmemektedir. Onlar daha ziyade ev ile ilgili işler kapsamında tanımlanmaktadır. Ancak bahsi geçen rivayetlerde, ev içi rollerin ötesinde, kadını toplumsal hayattan koparan ve Hz. Peygamber döneminde elde edilen kazanımların aksi yönde ifadelerin olduğu rahatlıkla söylenebilir¹⁴. Gelenek içinde kabul gören ve kendine yer bulan bu ifadelerin modern dönemde eleştiri konusu olduğu görülmektedir. Örneğin Berktaş (2000, s. 151), İslâm'da evlilik öncesinde ve dışında yapılan ve uygun görülmeyen cinselliği engellemek için mekânın denetimiyle sağlandığını iddia etmektedir. Ona göre mekânın denetimi, ataerkil yapıda denetim nesnesi haline gelen kadınların dışarı çıkmalarının dahi hoş görülmemesini, eğitim haklarının ellerinden alınmasını, kadın ve erkeğin birbirinden tamamen soyutlanmasını, ortak kullanım alanlarının ve etkileşimin azalmasını beraberinde getirmiştir (Ayrıca bkz. Göle, 1992).

Sonuç olarak kadını ikincil konuma iten rivayetlerin problemleri olduğu, kadına dair mekân sınırlamasının dinin özünde bulunmamakla beraber gelenek içinde böyle bir kabulün yerleştiği ifade edilebilir. Ancak şunu söylemek gerekir ki, her ne kadar kadına dair olumsuz içerikli hadislerin uydurma oldukları belirtilse de bahsi geçen rivayetlerin ve bu rivayetler bağlamında yorumlanan âyetlerin, Müslüman toplumlarda kadına bakışı önemli ölçüde etkilediği ve şekillendirdiği görülmektedir. Günümüzde sanayileşmenin etkisiyle birlikte kadının çalışma hayatına girmesi ve eğitim durumunun yükselmesi, kadına bakış noktasında geleneksel ve modern düşünce arasındaki uçurumu daha da büyütüştür. Kadın alagısındaki bu farklılıklar, evlilikteki kadın-erkek ilişkilerinin dinamiğine yansımakta, bu bağlamda evlilik hayatında eşler arasında birçok problemle karşılaşmaktadır.

Günümüz Müslümanının Yaşadığı Bilişsel Çelişkiler

Müslümanların günümüzde yaşadıkları çelişkileri Bilişsel Tutarlılık Kuramları bağlamında değerlendirmek mümkündür. Bu kuramların odak noktası bireylerin bilişsel süreçleridir. İnsanların, kendi düşünceleri arasında uyum aramaları, çelişkiden kaçınmaları bu kuramların temel varsayımıdır ve insanlar arasındaki her türlü ilişki için bu varsayımın geçerli olduğunu öne sürerler. Şayet bir çelişkiyle karşılaşılırsa, düşünce veya davranışların değiştirilmesi, düşünce örüntülerinin farklı şekillerde düzenlenmesi gibi çözüm yolları üretilerek çatışma ortadan kaldırılır. Örneğin bir koca eşini seviyorsa ona kötü

¹³ Kadının kocasından izinsiz yakınlarını ziyarete gidememesi, evden çıkması durumunda lanetlenmesi, kadının avret olması ve dışarı çıktığında şeytanın bakışlarını ona yöneltmesi vb. rivayetler bu açıdan değerlendirilebilir. Yapılan çalışmalar, kadının hareket alanını sınırlayan hadislerin râvi ve metin açısından sıkıntılı olduklarını göstermektedir (Bahsi geçen rivayetlerin kaynakları ve bunlara yapılan eleştiriler için bkz. Ateş, 2006, s. 91-105).

¹⁴ Diğer taraftan bazı hadislerde de kadının kamusal alana katıldığını gösteren deliller bulunmaktadır. Özellikle İslâm'ın geldiği dönemde kadınların ibadetlere katıldıklarına, rahat bir şekilde dışarı çıkabildiklerine, tıbbi hizmette bulduklarına, savaşlarda geri hizmette yer aldıklarına, eş seçiminde özgür olduklarına dair rivayetler yer almaktadır (Rivayetler ve rivayetlere dair değerlendirmeler için bkz. Ateş, 2006, s. 28-37). Kadınların Hz. Peygamber hayatı boyunca sahip oldukları haklarla çelişen bazı uygulamaların, onun vefatından sonra -özellikle Hz. Ömer dönemiyle birlikte (Savaş, 2017, s. 265-269)- ortaya çıktığı ifade edilmektedir.

davranmamalıdır; eğer davranıyorsa ortada düzeltilmesi gereken bilişsel bir çelişki var demektir (Daha detaylı bilgi için bkz. Hortaçsu, 2003, s. 21-25).

İslâm'ı, ortaya çıktığı dönemin ve topluluğun tarihsel ve kültürel bağlamından kopararak anlamaya çalışmak, İslâm'ın ortaya çıktığı ilk dönem Cahiliye toplumuna ait birtakım geleneklerin ve uygulamaların dinselleşmesine yol açmıştır. Bu anlayışın günümüz din algısında yaygın bir şekilde kabul görmeye devam etmesi, bahsi geçen konularda ülkemiz ve diğer ülke Müslümanlarının evlilik ve aile yaşantısı da dâhil olmak üzere birçok konuda bilişsel tutarsızlıklar yaşamalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda Kur'an'ın tevhid ve ahlâk dışındaki emirlerini evrensel bir okumadan ziyade, geldiği dönemin sosyokültürel şartları bağlamında değerlendirmenin hem birçok sıkıntıya çözüm olacağı hem de Müslümanların yaşadıkları bilişsel çatışmaların önüne geçeceği düşünülebilir. Örneğin eğitim hayatını sürdürmek ya da çalışmak isteyen bir kadına eşi müsaade etmeyebilmektedir. Bunun için çoğu zaman bahsi geçen hadisler bağlamında dinî referanslar kullanılmakta, bu kadınlar dinî inançlarıyla istekleri arasında kalmaktadır. Ya da eşini döven bir erkeğin kendi din algısı bağlamında şeriat sınırları içinde bir uygulama gerçekleştirdiğini düşünürken, bu hareketin modern hukukta cezai yaptırımlarının olması; tek eşliliğin yaygın olduğu bir coğrafyada büyüyen ve bunu içselleştiren bir Müslümanın Kur'an'ın çok eşlilik için söyledikleri üzerine yapılan bazı yorumlardan rahatsızlık duyması vb. de günümüz dindarının yaşadığı çelişkilere örnek olarak gösterilebilir.

Diğer taraftan şunu da vurgulamak gerekir ki günümüz psikoloji kavramlarıyla Kur'an âyetleri üzerinden değerlendirmede bulunmak da anakronizme düşüren problemli bir durumdur. Zira bu kavramlar da kendi zamanının ruhuyla (zeitgeist) yoğurulmuştur. Örneğin Kur'an'da Nisa Suresi 34. âyette erkeklere, itaatkâr olmayan kadınlar için sırasıyla (uyararak) öğüt vermesi, yataklarını ayırması ve (âyetin bir yorumuna göre) dövmesi söylenmektedir. İndiği tarihî ve toplumsal bağlam araştırılmadan, sırf literal bir okuma yapılarak ve belki de içinde kısmen de olsa bir art niyet barındırarak ilgili ayet değerlendirildiğinde, öğüt verme *psikolojik*, yatağı ayırma *cinsel*, dövme ise *fiziksel şiddet* olarak yorumlanacaktır. Aynı düşünce tarzı erkeğin çokeşliliği, ehli kitaptan biriyle evlenebilmesi, boşanma hakkının yalnızca erkeğe verilmesi, ailenin reisi olarak erkeğin görülmesi vb. konuları da *kadının ikincilleştirilmesi* olarak değerlendirecektir. İfade edildiği üzere bu değerlendirmeler, tarihî ve kültürel bağlamı göz önünde bulundurmadığından, farkında olmadan yahut kasten yapılan yanlış ve haksız yorumları beraberinde getirecektir. Öte yandan -belki de bu haksız eleştirileri göğüslemek adına- Kur'an'da modernitenin kabulleriyle çelişen birtakım âyetleri yumuşatmaya çalışan ya da bu ayetlere farklı anlamlar veren bir grup daha bulunmaktadır. Örneğin bu kimseler, kadının dövülmesinin ifade edildiği âyeti onları sevmek, eve yollamak vb. şeklinde çevirmektedir. Ancak apolojik görünen bu çaba zevahiri kurtarmaktan öteye gitmemekte, bu yaklaşım bir bakıma Kur'an âyetlerini değiştirmek ya da yeniden yazmakla eşdeğer görülme eleştirisi ve tehlikesini de beraberinde getirmektedir. Bu çevirilerin altında yatan temel motivasyonun, modern kabullerin bu âyetle çelişmesinden mütevellit yaşanan bilişsel çelişkiden ve modern söylemin yönelttiği eleştirilerden Kur'an'ı kurtarma arzusu

olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Kur'an'ı kendi tarihi ve kültürel bağlamından koparmış geleneksel bir okuma geleneğe ait birtakım uygulamaların dinselleşmesine ve evrensel olarak uygulanması gerektiği düşüncesine götürürken, günümüz şartları referans alınarak yapılan modern bir okuma ise bilgi noksanlığı ve olguyu bir bütün olarak değerlendirememesi sebebiyle haksız birtakım yargılara sürükleyecektir. Bu haksız yargıları bertaraf etmek için savunma güdüsüyle ortaya konan Kur'an yorumları ise maksadı aşan ve âyetin mealini değiştirmeye kadar götüren problemleri ortaya çıkaracaktır. Tüm bu karmaşadan kurtulmanın yolu ise dine dair bütün argüman ve verilerin -tevhid inancı ve ahlâk ilkeleri hariç- kendi tarihî ve toplumsal şartları göz ardı edilmeden değerlendirilmesi olacaktır.

İslâm'a Yapılan Eleştiriler Bağlamında Psikososyal Bir Değerlendirme

Her din beraberinde bir dünya görüşü sunmakta, dinin muhatabı konumundaki bireyler de bu görüşü içselleştirerek duygu ve düşüncelerine şekil vermekte ve hayata dair bir referans çerçevesine sahip olmaktadır. Dinler, kendilerine özgü bir dünya görüşü oluştururken tesir ettikleri insanların sosyokültürel kabullerinden de etkilenmektedirler. Dolayısıyla din-birey-toplum arasındaki ilişki iç içe girmiş bir yapı arz etmektedir. Din, birey ve toplumu biçimlendirirken, toplum ve birey de dinî yaşayışa şekil vermektedir (Yapıcı, 2013, s. 22). Özellikle aile açısından değerlendirildiğinde, dinî olan bazı unsurların mevcut kültürle temasa geçerek gelenekselleştiği, benzer şekilde geleneğin de bazı referanslarla dinî hale geldiği görülmektedir. Bu bağlamda, ataerkil bir toplum yapısında ortaya çıkmış olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'ın kadına dair görüşlerinin ve model olarak ortaya koydukları kadın-erkek rollerinin, toplum ve kültürün kabullerinden etkilendiğini ve aynı zamanda bu kabulleri beslediğini göz önünde bulundurmak gerekir. Nitekim bu üç dinin kadın algısında erkek egemen bir yaklaşımın hâkim hale geldiği müşahade edilmektedir (Yapıcı, 2012, s. 228). Sonuç itibarıyla bu karşılıklı etkileşimi dinin gelenekselleşmesi veya geleneğin dinselleşmesi olarak okumak mümkündür.

İslâm özelinde değerlendirecek olursak, gelen âyetleri anlayabilmek için Kur'an'ın ilk muhatapları olan Arap toplumunun kültür ve kadın algısını bilmek, bu tarihsel gerçeklik ve bağlamı dikkate almak önem arz etmektedir. Cahiliye toplumunun ataerkil bir yapıya sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Kur'an'ın, tevhid ve ahlâk ilkeleri gibi değer içerikli olan konuların dışındaki durumlarda mevcut toplumsal yapının işleyişini temel aldığı, genel olarak kadın-erkek ilişkilerindeki örfî düzene çok fazla müdahale etmediği, erkek egemen yapıyı muhafaza ettiği görülmektedir (Öztürk, 2012a, s. 149-157). Her ne kadar İslâm'ın gelişimi birlikte nikâhsız yaşama (hıdn), süreli nikâh (mut'a), iki kız kardeşle aynı anda evli bulunma, eşleri karşılıklı değiştirme (bedel), asil bir çocuk sahibi olmak için eşi asil bir erkeğe sunma (istibda'), üvey anneyle evlenme (makt) gibi temel ahlâkî prensiplerle çelişen ilişkiler yasaklansa da (bkz. Erdem, 1991, s. 350; Öztürk, 2012, s.30-44; Safa, 2015, s. 41-46) yukarıda bahsi geçen çok eşlilik, miras paylaşımı, boşanma hakkı, şahitlik gibi hususlarda İslâm hâlihazırda kullanılagelen toplumsal kabulleri göz ardı etmemiştir. Geldiği toplumun problemlerini çözmek isteyen bir dinin, toplumsal gerçeklikte karşılığı olmayan ya da bu gerçeklikle uyuşmayan birtakım uygulamaları ortaya koymasını beklemek mümkün değildir.

Eşinden dayak yiyen bir kadın için Hz. Peygamber kıyası uygun görünürken Kur'an'ın bunu kabul etmemesi, toplum içinde kurumsal hale gelen ve pratik hayatta bazı işlevleri devam eden kölelik ve cariyeliğin Kur'an'da kesin bir şekilde kaldırılmaması, evlilikte kadının rızası alınırken velinin izni olmadan evliliğe izin verilmemesi, kızların erken yaşta evlendirilmesi vb. konular bu açıdan ele alınabilir (Koçak, 2017, s. 267).

Olayı farklı bir perspektiften değerlendiren Berktaş'a (2000, s. 111) göre, ilk bakışta ataerkil yapının devamı gibi görünen ve eşitsizlik hissi yaratan İslâm'ın getirdiği bu uygulamaların bir kısmına Cahiliye devrinin kadına yaklaşımı dikkate alınarak bakıldığında, esas itibarıyla ataerkil yapıda nispeten bir güç kaybı yaşandığı ve kadın haklarına yönelik bir iyileştirmenin olduğu söylenebilir. Ona göre kadını ikincil bir konuma ittiği iddia edilen uygulamalar, kendi tarihi içinde okunduğunda bu gerçeklik görülecektir. Dolayısıyla İslâm'ın gelişimiyle beraber kültürdeki erkek egemen yapı genel itibarıyla devam etse de kadının menfaatine yönelik birtakım düzenlemelerin yapıldığı öne sürülebilir. Kur'an'ın eşlere karşı iyi davranılması gerektiğine yönelik öğütleri, özellikle mehir ve miras gibi konularda getirilen yenilikler, İslâm'ın o günün şartlarında kadınların durumunu iyileştirdiğini gösterir niteliktedir. Bununla birlikte, Berktaş, Hz. Peygamberin vefatı sonrasında din algısında yaşanan değişimden ötürü bu iyileştirmelerin durduğunu, hatta geriye gidişin yaşandığını, kültürdeki ataerkil kodların kadın algısını yeniden düzenlediğini ifade etmektedir. İslâm'ın başlangıçta kadına yönelik takındığı görece yumuşak tavır, sonraki dönemde daha katı bir hal almış, geleneksel İslâm, birtakım olumsuzluklarını düzeltmeye çalıştığı ataerkil yapının etkisinde kalmıştır. Yasdımın (2005, s. 88) da İslâm'ın ilk dönemlerinde kadının menfaatine gelişmeler yaşanırken, sonraki dönemlerde hızlı bir geriye gidişin olduğu tespitini yapmaktadır. Ona göre peygambere atfedilen birtakım rivayetler ve bunların üzerine yapılan yorumlardan mütevelliit ortaya çıkan söylem, tavır ve tutumlar sebebiyle, Hz. Peygamber döneminde mescide gidebilen, sosyal etkinliklere katılabilen, kısaca kamusal alanda yaşama şansı bulan kadınlar, sonraki süreçte sosyal hayattan izole bir yaşam sürmeye zorlanmışlardır. Sonuç olarak İslâm'ın ortaya çıktığı ve sonrasında yayıldığı coğrafyalarda, kadına toplumsal yaşamda nasıl bir yer verildiği ve bu bağlamda kadınla ilgili âyet ve hadislerin nasıl yorumlandığı konusu, toplumsal düşüncenin şekillenmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur.

Bu konu bağlamında Günay (2003, s. 373, 376), din ve toplum arasındaki ilişkide ortaya çıkan üç süreçten bahsetmektedir. İlk ortaya çıktıklarında dinler, toplum içinde yaşanacak değişimin ve yeniliklerin itici gücü olmaktadır. Bu yenilikçi dönem sonrası kendi varlığını korumak ve devam ettirmek adına kurumsallaşmaya başlayan dinler, muhafazakâr bir karaktere bürünürler. Bu süreçte din, değişimin itici gücü olmaktan çıkıp değişimi engelleyen bir etken haline gelmektedir. İlerleyen dönemlerde toplum içinde baskılanan değişim isteği giderek şiddetlenmekte, statükocu bir yapıya bürünmüş dinî düşünce sorgulanmaya başlanmaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde Yapıcı'ya göre (2013, s. 42) Müslümanlık başlangıçta ataerkilliğin daha yumuşak bir görüntüsünü sergilemekteyken, zamanla bu yapı katılaştırılmıştır. Yani İslâm öncelikle sıkı bir çekişme içine girdiği ataerkil

yapıya giderek uyum sağlamaya başlamış, bu durum da İslâm'ın ilk ortaya çıktığı dönemdeki kadın algısını değiştirmiştir. Geleneğin dinselleşmesi, bu dönemden sonra gelen topluluk ve kültürlerin içinde yer alan kadına yönelik kalıp yargıların, dinî referanslar bulunmak suretiyle desteklenerek meşru hale getirilmesine yol açmıştır (Şefkatli-Tuksal, 2000; Yapıcı, 2013, s. 61). Zira temel metinler aynı kalsa da, bu metinler üzerinden yapılan yorumlar değişime uğramaktadır. Nitekim ataerkil yapının etkisiyle metinler üzerinden yapılan yorumlar erkeksi bir karaktere bürünmüş, kadın algısı bu bağlamda sürekli olarak yeniden üretilmiş ve ortaya çıkan düşünceler stereotipik bilgiler haline dönüştürülerek kültürle iç içe geçmiştir. Bu bağlamda İslâm geleneğinde kadını ilgilendiren konularda ortaya konan epistemolojinin erkek cinsiyeti üzerinden oluşturulduğu ve ataerkilliğin kadına bakışı etkilediği ifade edilmektedir (Yapıcı, 2013, s. 42).

Şunu ifade etmek gerekir ki kadının gelenek içerisinde tamamen hor görüldüğünü, ezildiğini, modernleşmeyle birlikte ise tamamen özgürleştiğini iddia etmek de doğru olmayacaktır. Zira kadının ikincilleştirilmesi ve nesnelleştirilmesi modernleşme içerisinde de kendini göstermektedir (Yapıcı, 2013, s. 41-42). Örneğin kadınların aynı işte erkeklere nazaran daha düşük ücrete çalışması, kadın vücudunun fuhuş ve porno sektörü üzerinden kullanılmaya devam edilmesi gibi durumlar bu bağlamda değerlendirilebilir. Ayrıca değişen kadın algısı sebebiyle tarihsel süreç içerisinde Müslüman kadınların evliliklerinde mutsuz olduklarını ve doyuma ulaşamadıklarını söylemek de doğru değildir. Yapıcı (2013, s. 42), günümüzde özellikle modernist seküler paradigmadan beslenen bilim anlayışının, kendi penceresinden hareketle tarihsel süreçte kadının ezildiğini söyleyerek anakronizme düşebildiğini ifade etmektedir. Bu görüşün aksine kendi tarihsel bağlamında dinlerin, kadınlara annelik, ev işleri vb. rolleri vermek suretiyle toplumsal bir rol ve kimlik verdiği de öne sürülmektedir (Toker, 2008, s. 6). Dolayısıyla, o dönem kadınlarının yaşamdan elde ettikleri mutluluk ve doyum düzeylerine dair net bir bilginin elimizde olmaması, yapılacak yorumların spekülâtif ve dayanaksız olmasına yol açacaktır.

Sonuç itibarıyla yakın tarihteki örnekleri ve istisnaları değerlendirme dışı tutarsak, tarih boyunca erkeğin evlilik ve aile kurumunda sözü geçen konumda olduğu, ailenin reisi olarak değerlendirildiği bir gerçek olarak karşımıza çıkacaktır. O nedenle Kur'an'ın, muhatap aldığı kültürün kabullerini de göz önünde bulundurduğu açıktır. Dolayısıyla, bu bağlamda gelen âyetler değerlendirilirken tarihi ve toplumsal şartların hesaba katılması elzemdir. Ayrıca şunu da vurgulamak gerekir ki İslâm'ın geldiği dönemde kadın haklarına yönelik olumlu sayılabilecek gelişmeler yaşansa da, müteakip dönemlerde ataerkil yapının baskın hale gelmesi, Kur'an'daki değer ifade etmeyen olgusal durumların her koşul ve zamanda geçerli olduğu düşüncesi ve bu âyetlerin peygambere atfen yapılan bazı rivayetler üzerinden yeniden okunması, kadının konumunu, dolaylı olarak da evlilik ve aile yaşantısını etkilemiştir.

Kaynaklar

- Acar, H. (2002). Evlenme engeli olarak din farkı. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 17, 21-46.
- Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2006). *Aile yapısı araştırması*. Ankara: Yazar.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2011). *Türkiye aile yapısı araştırması 2011*. Ankara: Yazar.
- Akdemir, S. (1997). Tarih boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de kadın. *Journal of Islamic Research*, 10(4), 249-258.
- Aktan, H. (1992). İslâm aile hukuku. *Sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk ailesi içinde* (C. II, ss. 396-433). Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- al-Hibri, A., & El Habti, R. M. (2006). Islam. In D. S. Browning, M. C. Green, & J. Witte Jr. (Eds.), *Sex, marriage, & family in world religions* (pp. 150-225). New York: Columbia University Press.
- Altuntek, S. (2001). Türkiye üzerine yapılmış evlilik ve akrabalık araştırmalarının bir değerlendirmesi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 17-28.
- Apaydın, H. Y. (2000). Nikâh akdinin mahiyeti ve imam nikâhı uygulaması. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 9, 371-380.
- Apaydın, H. Y. (2007). İslâm hukukunda aile. Ö. Çaha (Ed.), *Günümüzde aile içinde* (ss. 135-150). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Arkan, Ç. (1996). *Halkın boşanmaya ilişkin tutumları araştırması*. Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Atar, F. (2007). Nikâh. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde* (C. 33, ss. 112-117). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Atay, H. (1993). *Kur'an'a göre araştırmalar I*. Ankara: Semih Ofset Matbaacılık.
- Ateş, A. O. (1996). *İslâm'a göre câhiliye ve ehl-i kitab örf ve âdetleri*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Ateş, A. O. (2006). *Hadis temelli kalıpyargılarda kadın*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Ateş, S. (1974). *Kur'an'ı Kerim meali*. İstanbul: Yücel Matbaası.
- Ateş, S. (1978). Kur'an-ı Kerim'de evlenme ve boşanma ile ilgili ayetlerin tefsiri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23, 221-286.
- Atmaca, G. (2013). Müfessirlere göre kavvâm kelimesi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 215-231.
- Aydın, M. A. (1989). Aile. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde* (C. 2, ss. 196-200). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aydın, M. A. (2003). Mehir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde* (C. 32, ss. 389-391). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aydın, M. A. (2011). Aile hayatı. *İlmihal II (İslâm ve toplum) içinde* (ss. 195-249). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Azimli, M. (2003). Hz. Aişe'nin evlilik yaşı tartışmalarında savunmacı tarihçiliğin çıkmazı. *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 16(1), 28-37.

- Baran, Ş. (2006). *Felsefenin gözüyle Kur'an'da kölelik ve cariyelik*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bayraklı, B. (2007). *Yeni bir anlayışın ışığında Kur'an meali*. İstanbul: Bayraklı Yayınları.
- Berktaş, F. (2000). *Tek tanrılı dinler karşısında kadın*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bilmen, Ö. N. (1991). *Kur'an'ı Kerim'in Türkçe meali alisi ve tefsiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Birekul, M., & Yılmaz, F. M. (2001). *Peygamber günlerinde sosyal hayat ve aile*. Konya: Yediveren Yayınları.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâ'il (1993). *Sahîhu'l-Buhârî I-VII* (thk. Mustafâ Dîb el-Buğâ). Yemâme, Beyrut: Dâru İbn Kesîr.
- Çantay, H. B. (2005). *Kur'an-ı hakim ve meâli kerim*. İstanbul: Risale Yayınları.
- Çelik, H. (2011). Kur'an-ı Kerim'de cariyelerle evlilik meselesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(18), 137-173.
- Çetin, M. (2015). Kadını darp/dövme meselesinin çözümünde Hz. Peygamberin yaklaşımı. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 253-280.
- Demircan, A. (2003). Câhiliyye ve Hz. Peygamber döneminde çok kadınla evlilik. *İstem*, 1(2), 9-32.
- Demircan, A. (2004). Câhiliyye Araplarında kız çocuklarını gömerek öldürme âdeti. *İstem*, 2(3), 9-29.
- Diyanet Komisyon (1999). *Kur'an'ı Kerim ve açıklamalı meali*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dollahite, D. C., Marks, L. D., & Goodman, M. A. (2004). Families and religious beliefs, practices, and communities: Linkages in a diverse and dynamic cultural context. In M. Coleman & L. H. Ganong (Eds.), *The handbook of contemporary families: Considering the past, contemplating the future* (pp. 411-431). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Dönmez, İ. K. (2006). Müt'a. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 32, ss. 174-180). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Duman, M. Z. (2011). İslâm'ın köle ve cariyeye sorununa yaklaşımı. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(1), 1-54.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as (2009). *Sünenü Ebî Dâvud I-VII* (thk. Şu'ayb el-Arnaût vd.). Dımaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Alemiyeye.
- Erdem, M. (1991). Dinler ve aile. *Türk Aile Ansiklopedisi* içinde (C. I, ss. 341-352), Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Erul, B. (2006). Hz. Aişe kaç yaşında evlendi? Dokuz mu? On dokuz mu? *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 19(4), 637-649.
- Esed, M. (1996). *Kur'an mesajı: Meal-tefsir* (A. Ertürk ve C. Koytak, Çev.). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Geçioğlu, A. R. (2019). *Evlilik uyumu ve dindarlık*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Geçioğlu, A. R. (2018). *Evlilik uyumu-dindarlık ilişkisi: Adana örneği*. Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Göle, N. (1992). *Modern mahrem: Medeniyet ve örtünme*. İstanbul: Metis Yayınları.

- Gölpınarlı, A. (2007). *Kur'an'ı Kerim ve meali*. İstanbul: Elif Kitabevi.
- Görgülü, H. A. (1999). Cahiliye devrinde boşanma çeşitleri ve İslâm'ın boşanmada örfe itibar etmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6, 111-126.
- Görgülü, Ü. (2013). Kadınların kamu idareciliği bağlamında Nisa Suresi 34. ayete analitik bir yaklaşım. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 21, 383-394.
- Güler, İ. (2015). *Sabit din dinamik şeriat*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Günay, Ü. (2003). *Din sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Hall, C. M. (1996). *Identity, religion and values: Implications for practitioners*. Washington, DC: Taylor & Francis.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd (2009). *Sünen I-V* (thk. Şu'ayb el-Arnaût vd.). Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye.
- İslamoğlu, M. (2008). *Hayat kitabı Kur'an: Gereğçeli meal-tefsir*. İstanbul: Düşün Yayınları.
- Kahraman, A. (2007). Mut'a nikâhı üzerine bazı mülâhazalar. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 9, 153-170.
- Karacabey, S. ve Gül, M. (2012). Fikhî hadislerin rivâyet özellikleri bağlamında 'Velîsiz nikâh olmaz' hadisinin tahrîc ve tenkîdi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(1), 33-48.
- Karaman, H. (1992). İslâm'ın getirdiği aile anlayışı. *Sosyo-kültürel değışme sürecinde Türk ailesi içinde* (C. II, ss. 385-395). Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Karaman, H. (2010). *Evlilik*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Karaman, H. (2011). *Anahatlarıyla İslâm hukuku: Hususî hukuk* (C. 2). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Keskin, Y. Z. (2001). Poligamiyi dörtle sınırlayan âyet ve hadislerin tahlîli. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(6), 5-26.
- Kırbaşoğlu, M. H. (1997). Kadın konusunda Kur'an'a yöneltilen başlıca eleştiriler. *Journal of Islamic Research*, 10(4), 259-270.
- Koçak, Z. C. (2017). İslam öncesi Arap aile yapısının Hz. Peygamber ve hadisler üzerindeki etkisi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(7), 237-271.
- Konrapa, Z. (2005). *Peygamberimiz İslâm Dini ve Aşere-i Mübeşşere*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Koştaş, M. (1995). *Üniversite öğrencilerinde dine bakış*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Köse, S. (2015). Kavvâm-itaat ilişkisi bağlamında karı-koca münasebetlerine bakış. *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 85-121.
- Kurt, A. (1999). Dini kaynakların çokeşliliğe ilişkin görüşleri ve Osmanlılarda çokeşlilik. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(8), 183-214.
- Mahoney, A., Pargament, K. I., Murray-Swank, A., & Murray-Swank, N. (2003). Religion and the sanctification of family relationships. *Review of Religious Research*, 44(3), 220-236.
- Mardin, Ş. (1992). *Din ve ideoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Müslim, Ebü'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (1991). *Sahîhu Müslim I-V* (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî). Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- Okumuş, E. (2012). *Toplumsal değişme ve din*. İstanbul: İnsan yayınları.
- Ortaylı, İ. (1980). Anadolu'da XVI. yüzyılda evlilik ilişkileri üzerine bazı gözlemler. *Osmanlı Araştırmaları I*, 33-40.
- Ortaylı, İ. (1992). Osmanlı aile hukukunda gelenek, şeriat ve örf. *Sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk ailesi içinde* (C. II, ss. 456-467), Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Ortaylı, İ. (2004). *Osmanlı toplumunda aile*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Öğüt, S. (2008). Nisâ Suresinin 34. ayeti bağlamında aile kurumunun iki temeli. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 11, 39-58.
- Özaydın, A. (1991). Arap. *TDV İslam Ansiklopedisi içinde* (C. III, ss. 321-324). İstanbul: TDV Yayınları.
- Özbek, A. (1996). *Bir eğitim kurumu olarak ailenin önemi. İslâm'da aile ve çocuk terbiyesi-2*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Özsoy, Ö. (2002). Çağdaş Kur'an(lar) üretimi üzerine -"Karı dövme" olgusu bağlamında 4. Nisâ', 34 örneği. *İslâmiyât*, 5(1), 111-124.
- Özsoy, Ö. (2004). *Kurân ve tarihsellik yazıları*. Ankara: Kitabiyat.
- Öztürk, M. (2011a). Kur'an hükümlerinin tarihsel ve yerel bağlamı -İslam öncesi Arap toplumunda ahvâl-i şahsiyye hukuku-. *Birey ve Toplum Dergisi*, 1(2), 43-104.
- Öztürk, M. (2011b). *Kur'an-ı Kerim meali*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Öztürk, M. (2012a). *Cahiliyeden İslamiyet'e kadın*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Öztürk, M. (2012b). Toplumsal cinsiyet meselesine Kur'an zaviyesinden genel bir bakış. M. F. Bayraktar (Ed.), *Dini ve toplumsal boyutlarıyla cinsiyet I* içinde (ss. 165-191). İstanbul: Ensar Yayınevi.
- Öztürk, M. (2014). *Söyleşiler polemikler*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Öztürk, Y. N. (1994a). *Kur'an'daki İslam*. İstanbul: Yeni Boyut.
- Öztürk, Y. N. (1994b). *Kur'an'ı Kerim ve Türkçe meali*. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.
- Safa, M. (2015). *Hz. Peygamber döneminde Medine'nin sosyal yapısı*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Sağlam, H. (2016). İslâm hukukunda mehir evlilik sigortası mıdır? *Universal Journal of Theology*, 1(1), 1-19.
- Savaş, R. (1995). Hz. Aişe'nin evlenme yaşı ile ilgili farklı bir yaklaşım. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 139-144.
- Savaş, R. (2004). Hz. Muhammed'in çok eşliliğinin siyasî boyutu. İ. Yakıt (Ed.), *VII. Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler)* içinde (ss. 103-119). Isparta: Tuğra Matbaası.
- Savaş, R. (2017). *İslâm'ın ilk asrında kadın*. İstanbul: Siyer Yayınları.
- Soysaldı, H. M. (1997). Nisâ Suresi 24. âyeti ışığında mut'a nikahı. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 165-184.

- Şefkatli Tuksal, H. (2000). *Kadın karşıtı söylemin İslam geleneğindeki izdüşümleri*. Ankara: Kitabiyat Yayınları.
- Tekin, A. (2003). *Kur'an'ın anlaşılmasına doğru: Tefsiri meal*. İstanbul: Kelam Yayınları.
- Tekin, M. (2011). Dinlerin perspektifinden aile kurumu. K. Canatan & E. Yıldırım (Ed.), *Aile sosyolojisi* içinde (s. 235-262). İstanbul: Açılımkitap.
- Thornton, A. (1985). Reciprocal influences of family and religion in a changing world. *Journal of Marriage and the Family*, 47(2), 381-394.
- Toker, İ. (2008). Dindar kadınların güçlenme imkânları: Eşler arası ilişkiler örneği. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17, 1-15.
- Topcan, Ö. (2010). Yahudilik ve Hıristiyanlık din geleneklerinde toplumsal cinsiyet. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Topçuoğlu, A. A. (2010). Yahudilik-Hıristiyanlık ve İslâm Hukukuna göre nikâh akdine etkisi bakımından din farklılığı. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(2), 79-120.
- Ulaş, S. (1992). İslâm'da çok kadınla evlilik. *İslâmî Araştırmalar*, 6(1), 52-63.
- Ünal, Y. (1993). Hadis verilerine göre mut'a nikâhı. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 155-179.
- Yapıcı, A. (2012). Toplumsal cinsiyet bağlamında din ve kadın. *Din ve toplumsal boyutlarıyla cinsiyet I* içinde (ss. 221-234). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Yapıcı, A. (2013). *Kimlik, bilinç ve toplumsal cinsiyet bağlamında din ve kadın*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Yasdıman, H. Ş. (2005). Kadının İslâm geleneğindeki yeri ve konumuna Yahudi-Hıristiyan kültürün etkilerinden bazı örnekler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(1), 59-94.
- Yasdıman, H. Ş. (2007). Yahudi-Hıristiyan kültüründeki kadın anlayışının İslâm kültüründeki izdüşümleri. *Din, Kültür ve Çağdaşlık* içinde (ss. 257-282). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yavuz, A. F. (2002). *Kur'an'ı Kerim ve izahlı meali alisi*. Ankara: Alperen Yayınları.
- Yavuz, K. (2013). *Günümüzde inancın psikolojisi*. Ankara: Boğaziçi Yayınları.
- Yazır, E. M. H. (t.y.). *Hak dini Kur'an dili I-X*. İstanbul: Azim Dağıtım.
- Yıldırım, M. (2012). Nisa Suresi 3. âyet bağlamında çok eşlilik meselesi. *Dinlerde Nikâh Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı* içinde (ss. 533-546). İstanbul.
- Yıldırım, S. (2004). Hz. Aişe'nin evlilik yaşı etrafındaki tartışmalar. *İstem*, 2(4), 237-245.
- Yılmaz, İ. (2010). Kadının boşanma hakkı bağlamında postmodern bir yaklaşım örneği: İftida. *İslâm Hukuku araştırmaları Dergisi*, 15, 209-240.
- Yılmaz, S. (2017). Sünnî müfessirlere göre mut'a nikâhı. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11, 207-237.
- Yüksel, E. (2016). *Mesaj Kuran çevirisi*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.

A Psycho-Social Assessment on the Issues Discussed Today in Islam in the Context of Marriage and Family

Abstract

This study aims to address the issues that have become controversial in the context of marriage and family today from the psycho-social perspective with reference to the approaches of Islam in the first, early and classical period.

In the historical process, religions have shown significant relevance to marriage and family institutions, and have played an important role in shaping these institutions. However, large-scale changes such as modernization and secularization experienced by mankind recently have significantly changed the marriage and family life of the individual, and the de facto acceptance of certain norms established by religions in tradition for these institutions has brought some cognitive conflicts for today's Muslim. In this context, together with modernity, it is seen that religious discourses, which dominate patriarchal interpretations are criticized in an increasing dose, while these discourses are still valid in the minds of religious individuals.

It is understood that Islam emphasizes marriage and family life and places these institutions to a great extent in both the Qur'an and the Sunnah. On the other hand, the fact that many factors such as religion, society, culture and economy influence the emergence of marriage and family have led to different opinions on marriage and family issues in different geographies and cultures.

Today, many issues regarding marriage and family have started to be discussed in the context of Islamic religion. It is understood that Islam emerged in a patriarchal society and tried to preserve this patriarchal structure relatively in social life practices. In the modern era, it is seen that the relationship between man and woman is dealt with in the context of equality, justice and equity, and gender roles are criticized or rejected. In this context, criticisms of Islam focus on issues such as the fact that men are given permission to marry a woman from the "Ahl al-Kitāb" (people of the book) while the women are not granted this right (marry a man from the "Ahl al-Kitāb"), giving men the right to polygamy, granting right to divorce only to men, designating men as the head of the family, beating the women, mahr, nikāḥ al-mut'ah, concubinage, considering the testimony of one man to be equal to two women, giving two pourparty to man and one pourparty to woman when portioning of the inheritance, and the hadiths that subordinate women and keep them away from the public sphere.

It should not be forgotten that while religion shapes the life of the individual and the society, the individual and the society also affect the religious life and acceptances. In particular, when an evaluation is made on marriage and family, it can be said that some facts having religious content become traditional when they encounter the culture which is lived in, and some elements belonging to tradition also become religious. In this respect, it is clear that Islam's views about women and roles determined by Islam in the context of male-female relations, which appears in a patriarchal structure, are influenced by the historical and cultural context and cannot be considered separately from these concepts. At this point, in order to understand the Qur'an's intent, which is at the center a significant part of the discussions, to have mastered Qur'an's first interlocutors' culture and view of women and to have interpreted the relevant verses discussed and exhibited different interpretations in their historical reality will help to some extent to solve the cognitive contradictions that today's Muslims are experiencing in terms of marriage and family.

On the other hand, it does not seem possible to say that women are always subordinated in tradition and that with modernization women are given the necessary values and rights. The commodification of women continues in different ways today. Moreover, for those who grow up in the traditional climate of thought and suffer from the influence of modernity, reading the Qur'an ignoring its historical context creates contradictions in thought and practice, doing the same thing through the modernist secular paradigm, it would lead to unjust and unfounded thoughts against the Qur'an.

Keywords: Marriage, family, religiosity.